

TURISTIK XIZMATLAR KO'RSATISHNI XALQARO HUQUQIY TARTIBGA SOLISH MASALALARI

Qabulov Ixtiyorbek Bahtiyarovich

Toshkent davlat yuridik universiteti Xususiy huquq fakulteti 4 – kurs talabasi

Anotatsiya: *Ushbu maqolada turizmning barcha soha va yo'nalishlarining asosi bo'lgan huquqiy tartibga solish masalalari ko'rib chiqiladi. Xususan, O'zbekistonda sayyohlarning huquqlari, erkinliklari va xavfsizligini ta'minlashda xalqaro huquqiy normalarning ahamiyati, ularni milliy qonunchilikka tatbiq etish zarurligi tahlil qilindi. Shuningdek, muallif ushbu tadqiqot natijalari asosida muayyan masalalar bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *Turizm, turistik xizmatlar, Konventsiya, erkinlik, amalga oshirish, xalqaro normalar, xalqaro huquq.*

Hozirgi globallashuv zamonida, jahon integratsiyasi jarayonlarining zamonaviy sharoitida xalqaro turizm natijasida yuzaga keladigan munosabatlarni huquqiy tartibga solish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Zamonaviy dunyo sharoitida turizm nafaqat iqtisodiy, balki diplomatik va siyosiy faoliyatning eng muhim jihatlaridan biriga aylanib, davlatlar o'rtasida xalqaro aloqalarni mustahkash natijasida, bevosita xizmatlar, tovarlar, chet el valyutasi, bandlik va investitsiyalarni keltirib chiqaradi. Shu munosabat bilan turizm sohasining huquqiy bazasini takomillashtirish va rivojlantirish, turistlarning huquq va majburiyatlariga oid xalqaro-huquqiy me'yorlarni takomillashtirishga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Jamiyat rivojiga ta'sir etuvchi ushbu soha va uning asosiy sub'ektlari dunyo davlatlari va jahon tashkilotlaridan – turistlarning huquqlari, erkinliklari va xavfsizligini turizmni barqaror rivojlantirish uchun huquqiy tartibga solishni jadallashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borish va xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka joriy etishni talab etadi. O'zbekistonning xalqaro turizm tashkilotlarida ishtirokini ta'minlash, xorijiy davlatlar bilan yaqin shartnomaviy aloqalarni rivojlantirish, turizm sohasidagi milliy qonunchilikni xalqaro me'yorlar asosida takomillashtirish borasida muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, «Turizm mamlakat iqtisodiyotining strategik tarmog'iga aylandi» va «turizm sohasidagi normativ-huquqiy bazani ishlab chiqish, qulay shart-sharoitlarni tashkil etishda xalqaro me'yor va standartlarni tatbiq etish va turizmni rivojlantirish» ushbu sohani jadal rivojlantirishning muhim vazifalari etib belgilandi. Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda sayyohlarga xizmat ko'rsatish sohalarida hamda ularning huquqlari, xavfsizligi va majburiyatlarini ta'minlash bilan bog'liq xalqaro-huquqiy normalarning so'nggi tendensiyalarini tahlil qilgan holda turizm sohasidagi milliy qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqishda davom etmoqda.

Bilamizki Birlashgan Millatlar Tashkilotining turizm bo'yicha vakolatli organi mavjud bo'lib, bu Butunjahon turizm tashkiloti (UNWTO) hisoblanadi. Maskur tashkilot turizmga shunday tarif berib o'tkan, "Turizm - odatdagi muhitdan tashqarida dam olish, ishga aloqador va boshqa maqsadlarda bir yildan ko'p bo'lmagan davrda bo'lgan sayoxat va joylarda bo'lishni amalga oshirgan shaxs faoliyati" hisoblanadi. Milliy qonunchiligimizda esa turizm haqida shunday fikrlar keltirilgan "Turizm – jismoniy shaxsning doimiy istiqomat joyidan sog'lomlashtirish, ma'rifiy, kasbiy – amaliy yoki boshqa maqsadlarda borilgan joyda (mamlakatda) haq to'lanadigan faoliyat bilan shug'ullanmagan holda uzog'i bilan bir yil muddatga jo'nab ketishi (sayohat qilishi) dir." Dunyo bo'yicha turizm sohasi bo'yicha fikrlar va qarashlar deyarli o'xshash, ularga beriladigan huquq va erkinliklar, talab qilinadigan majburiyatlar, ko'rsatiladigan xizmatlar ham deyarli o'xshash, faqatgina maskur faoliyat amalga oshirilyotgan joyda qonunlar va normalar qisman farq qilishi mumkin. Bunday o'xshash va farqli jihatlarini ilmiy maqolamiz davomida yoritib beramiz.

Bilamizki «O'zbekturizm» Milliy Kompaniyasining vujudga kelishi va bu tashkilotning 1993 - yili Butunjahon turizm tashkilotiga a'zo bo'lib kirishi O'zbekiston turizmi tarakkiyotida qo'yilgan o'lgan qadam bo'ldi. Respublikada xalqaro turizmni yangi bosqichga ko'tarish va samarali faoliyat ko'rsatishiga mos keladigan yangi shartsharoit va mexanizmlar vujudga keldi. O'zbekiston tarixi turizmning rivojlanishida "Buyuk Ipak Yo'li" ning tutgan o'rni va mohiyati nihoyatda cheksiz. Bir necha asrlar davomida ushbu zaminning G'arb va Sharqida istiqomat qilgan xalqlarni Janubiy-Sharqiy Osiyodan to O'rta yer dengizi mamlakatlarigacha cho'zilgan va "Buyuk Ipak Yo'li" deb nom olgan savdosotiq yo'li bir-biri bilan bog'lab turar edi. Bu yo'lga "Ipak Yo'li" deb nom berilishining asosiy sababi, bu yerda tashiladigan mahsulotlarning asosiy qismi ipak matolari va mahsulotlari bo'lganligidandir. Ipak tayyorlash bilan bog'liq bo'lgan sir-asrornlarni Xitoy ustalari ming yillar davomida boshqa odamlardan yashirib kelgan. Ammo "Buyuk Ipak Yo'li" orqali o'tib tashilgan mahsulotlar faqat ipakdangina iborat bo'lmay, balki bu yo'l orqali bronza, chinini, jun, xom ashyolar va ulardan tayyorlangan buyumlar ham edi. "Buyuk Ipak Yo'li" qariyb ikki ming yillik tarixga ega bo'lib, bu yo'l asosan Italiyadan tortib Turkiya orqali Iroq va Eronga borgan. U yerdan esa Markaziy Osiyo hamda Shimoliy Pomir orqali o'tib Qashqar va Yorkentgacha yetgan. Bu yerda yo'l ikkiga ajralgan hamda shimol tomondan Takla-Makon sahrosini aylanib o'tib, Lobnor ko'li yaqinida yana qo'shilgan va Xitoygacha borgan. Buyuk Ipak Yo'lida Turkiston hududi yetakchi rolni bajarib kelgan. Ushbu hududdagi Samarqand, Buxoro, Xiva, Termiz, Xo'jand, Chorjuy kabi qator shaharlar ipak yo'lidagi asosiy manzillar bo'lgan. O'zbekiston o'zining qo'lay geografik o'rni tufayli bu tarixiy yo'lda markaziy o'rinni egallagan. "Buyuk Ipak Yo'li" ko'p asrlar davomida kishilik madaniyatining vujudga kelishida katta o'rin egallagan. Nemis olimi Rixtgofen XX asrga kelib Ipak Yulining shon-shuxrati ma'lum darajada o'z mohiyatini yo'qota boshladi degan edi. Endilikda uning nomi yana teztez tilga olinadigan bo'ldi. Uning tarixda tutgan o'rni hamda ahamiyatini tiklash, bu yo'lda turizmni rivojlantirish kabi maqsadlarni mo'ljallab, 1994 yilning oktyabr oyida

Birlashgan Millatlar Tashkiloti va uning nufuzli tashkiloti YUNESKO ishtirokida O'zbekistonda Jahon turistik tashkilotining kengashi bo'lib o'tdi. Kengash a'zolari Ipak yo'li bo'ylab turizm faoliyatini tiklash va rivojlantirishga qaratilgan Samarkand Dekloratsiyasini qabul qildi.

1995 - yil iyun oyida Respublika Prezidenti "Buyuk Ipak Yo'lining tiklanishida O'zbekiston Respublikasining ishtirokini faollashtirish va Respublikada xalqaro turizmni rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmonga imzo chekdi. 1995 - yil oktyabrda Toshkent shahrida "Ipak Yulida turizm" nomi bilan birinchi turistik yarmarka o'tkazildi. Shundan beri bunday yarmarka har yili uzluksiz ravishda o'tkazilib kelinmokda. Bu yarmakalarda tuzilgan shartnoma va bitimlar turizmni yanada rivojlantirish, Respublikaning turizmga oid imkoniyatlarini ishga solish hamda "Buyuk Ipak Yuli"ga xos bo'lgan qadimiy an'analarni tiklashga keng yo'l ochib berdi. O'zbekistonda turizmni rivojlantirishga qaratilgan bir qator farmonlar, karorlar orasida Prezidentimiz tomonidan imzolangan "O'zbekistonda 2005 - yilgacha turizmni rivojlantirish davlat dasturi" to'g'risidagi, Vazirlar Maxkamasining "O'zbekiston Respublikasida xalqaro turizmning zamonaviy infratuzilmasini yaratish bo'yicha chora-tadbirlari" to'g'risidagi karori muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda xalqaro turizmni yanada yuqori bosqichlarga ko'tarishda 1999 yil 20 avgustda Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan "Turizm to'g'risida qonun" alohida o'rin egallaydi. Bu qonun mamlakatimizda turizmni kuchaytirish va turizmga xizmat qilishi lozim bo'lgan infratuzilmalar vujudga keltirish imkonini ochib beradi. Turizmni rivojlantirishga oid Farmon va karorlarni bajarish hamda Respublikada turizm taraqqiyoti uchun zarur bo'ladigan ulkan imkoniyatlar mavjudligidan okilona foydalana bilish hozirgi kunning talabidir.

Bilamizki Butunjahon turistik tashkiloti turizm sohasida yetakchi xalqaro tashkilot hisoblanadi. Turistik siyosat masalalarini muhokama qilishda global forum bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek turistik statistika va turizm sohasida amaliy texnologiyalar manbaidir. BTT -World Tourism Organization, WTO, turistik tashkilotlar rasmiy xalqaro ittifoqi, merosxo'ri sifatida 1975 yil tashkil etilgan. BMT bosh Assamblyasi EKOSOS bilan kelishgan holda BTTni hukumatlararo tashkilot maqomini tan olgan. 2002 yilda uning tarkibiga 139 mamlakat, 6 hudud va 350 ga yaqin xususiy sektor, o'quv yurtlari, turistik assotsiatsiyalar va mahalliy turistik tashkilotlar kirgan. BTTning – Butunjahon turistik tashkiloti shtab kvartirasi Madrid (Ispaniya)da joylashgan. Unda dunyoning barcha joylaridan turizm sohasidagi 90 mutaxassis xodimlar ishlaydi. BTT hukumatlararo tashkilot hisoblanib, BMT topshirig'iga ko'ra hamma uchun ochiq turizmni rivojlantirish, turizm harakatiga keng ko'lam baxsh etishda markaziy va hal qiluvchi rol o'ynash vazifasi yuklangan. BTTning asosiy vazifasi yana yangi ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, atrof-muhitni, madaniy merosni muhofaza etish va targ'ib qilish 282 hamda dunyoda turizm orqali inson huquqlarini xurmat qilishga erishish hisoblanadi.

BTTning asosiy maqsadlari:

- Iqtisodiy taraqqiyot vositalari sifatida turizmni qo'llab-quvvatlash va tinchlikni, xalqlararo o'zaro tushunishni, farovonlikni, tili, irqi, jinsi, diniy e'tiqodidan qat'iy nazar inson huquqlariga rioya etilishni ta'minlash;
- Turizm sohasida rivojlanayotgan mamlakatlar manfaatlariga rioya etish.

BTT yetarli rejalashtirish, boshqaruv va monitoring bo'lmasa turizm madaniy, ekologik va ijtimoiy taraqqiyotga salbiy ta'sir qiladi deb hisoblaydi. Shu munosabat bilan BTT hukumatlarni, xususi sektor, mahalliy xukumat organlari va nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlikda turizm sohasida muhim rol o'ynashga chaqiradi. Bu tashkilot maqsad va vazifalari uning Nizomiga muvofiq "Iqtisodiy rivojlanishga, tinchlikka, o'zaro hurmat va gullab yashnashga, xalqaro munosabatlarda o'zaro hamfirklikka turizmni rivojlantirish orqali hissa qo'shishdir". Uning tomonidan xalqaro turizm sohasida bir qator deklaratsiyalar qabul qilingan. Ular orasida jahonda turizm to'g'risida Manila deklaratsiyasi, Akapulko hujjati, turizm bo'yicha Hartiya va turist ahloq kodeksi, turizm bo'yicha Gaaga deklaratsiyasi bor.

Bilamizki xalqaro turizmni rivojlantirish O'zbekiston iqtisodiyoti uchun g'oyatda zarur bo'lib, uning imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda turizm sohasi orqali aholining moddiy farovonligini yaxshilash, ularni ish bilan ta'minlash uchun yangi ish o'rinlarini tashkil qilish lozim bo'ladi. O'zbekiston Respublikasida xalqaro turizmning rivojlanishi, unga bo'lgan munosabatning ijobiy tomonga siljishi bilan belgilanadi. Respublikamiz sharoitida, ayniqsa o'rta va kichik tadbirkorlikni rivojlantirishda turizmning imkoniyatlari boshqa sohalarga karaganda juda kattadir. Chunki respublikadagi iqtisodiy barqarorlik va bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tilishi tadbirkorlarga keng yo'l ochishi bilan birga uni jadal rivojlantirish imkoniyatlarini tug'dirmoqda. Jahondagi har bir davlatning iqtisodiy yuksalishida eng asosiy omil –tinchlik, osoyishtalik, barqarorlik va ijtimoiy adolatdir. O'zbekiston hozir Markaziy Osiyo mintaqasidagi iqtisodiyoti rivojlanib borayotgan davlat bo'lib, o'ziga tadbirkorlar va ishbilarmonlarni, turistlarni jalb qiluvchi makonlardan biri hisoblanadi.

Yuqorida aytilganlardan kelib chiqib, shunday xulosa qilish mumkinki, turistik xizmatlar ko'rsatish davlatlar o'rtasida turli sohalarda hamkorlikni, iqtisodiy barqarorlikni, texnologik va boshqa ko'p sohalarda rivojlanishga yordam berib qolmasdan, biq qator bu sohada etiborsiz qolyotgan jihatlarni ham inobatga olishimiz zarur. Bular Turizm, boshqa faoliyat turlari bilan solishtirganda, jamoat tartibiga tahdid solishi mumkin, qonun o'z navbatida, har qanday tartibsizlikni hal qilishga intiladi. Ya'ni turizm haqida gap ketganda jamoat tartibiga tahdidlar misollari salomatlik va atrof-muhitga xavf tug'diradigan ifloslanish (o'simlik va hayvonot dunyosi) va butun atrof-muhitni xavf ostiga qo'yadigan salbiy ta'sirlarni oldini olishimiz zarur. Turizm sohasini rivojlantirish uchun ko'rilyotgan qo'shimcha choralar orqasidan muhofaza etiladigan tog'lar, qirg'oqbo'yi hududlari va boshqa qo'riqxonalarga zarar yetkazmasligimiz kerak. Xalqaro huquq va milliy qonunchilik

tizimlari turizm sohasini rivojlanishi uchun, kelajakda vujudga kelishi mumkin bo'lgan xafv – xatarlarni ko'ra bilishi zarur, hamda qonun bilan taribga solinishi va ushbu joylarga g'amxo'rlik qilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sara Landini. Travel and Tourism Contracts: Design of Sustainable Tourism Systems. Antezza. 2013. (electron version) <https://docenti.unimc.it/g.vulpiani/teaching/2020/22763/files/textbooks1/s.-landini-travel-and-tourism-law>
2. Morgan Westcott. Introduction to Tourism and Hospitality in BC. Capilano University. 2020. (electron version <https://opentextbc.ca/introtourism>)
3. Manila declaration on world tourism. 1980 <https://www.univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/65.%20Manila.PDF>
4. The Hague Declaration on tourism. 1989 <https://www.univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/68.%20The%20Hague.PDF>
5. United Nations World Tourism Organization (UNWTO) website <https://www.unwto.org>
6. “Turizm to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. 2019. <https://www.lex.uz/docs/-4428097>
7. "O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 5781-sonli Prezident farmoni. 13.08.2020. <https://lex.uz/docs/-4474527>
8. "O‘zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 5611-sonli Prezident qarori. 05.01.2019. <https://lex.uz/docs/-4143188>
9. “Kirish turizmini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 3509-sonli qarori. 06.02.2018. <https://lex.uz/uz/docs/-3549813>
10. “O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini tiklash va rivojlantirish uchun qulay shartsharoitlarni yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 433-sonli Vazirlar Mahkamasi qarori. 10.07.2020. <https://lex.uz/docs/-4930291>